

PRAHA V OBNOVENÉM STÁTĚ – ZEMSKÁ METROPOLE HLAVNÍM MĚSTEM NOVÉ REPUBLIKY

37. mezinárodní konference Archivu hlavního města Prahy ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd ČR, Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy, Katedrou historie Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem a Obecním domem, a. s.

16. a 17. října 2018, Praha

PRAG IM „ERNEUERTEN“ STAAT – VON DER LANDESMETROPOLE ZUR HAUPTSTADT DER NEUEN REPUBLIK

37. internationale Tagung des Archivs der Hauptstadt Prag in Zusammenarbeit mit dem Institut für Geschichte der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, der Fakultät für Humanistische Studien der Karls-Universität, dem Lehrstuhl für Geschichte der Philosophischen Fakultät der J. E. Purkyně-Universität in Ústí nad Labem und dem Gemeindehaus

am 16. und 17. Oktober 2018, Prag

BLANKA ALTOVÁ, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy KŘEŠŤANSKÉ SAKRÁLNÍ NOVOSTAVBY V MEZIVÁLEČNÉ PRAZE

Pražská sakrální architektura, její stavebníci a stavitelé v průsečíku společenských, politických, ekonomických, ideových a uměleckých trendů meziválečného Československa. Stavební aktivita jako reprezentace křesťanských církví v rámci urbanistického vývoje Prahy jako centra nového státu a evropské metropole a v době hledání národního (státního) slohu.

U vybraných sakrálních novostaveb, respektive přehledu dobových typů sakrální architektury, a na základě relevantních archivních pramenů budu sledovat, jaké cíle a snahy měly jednotliví stavebníci a stavitelé při realizaci úkolu a do jaké míry a jakým způsobem souvisely tyto stavební aktivity se vznikem nového státu.

CHRISTOPHER BRENNAN – ALMA HANNIG, London school of economics – Institut für Geschichtswissenschaft, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn

VON DER GROSSMACHT ZUM KLEINSTAAT: DIE UMGESTALTUNG WIENS NACH DEM ERSTEN WELTKRIEG. POLITIK, DIPLOMATIE UND MILITÄR

Der Wiener Hofstaat beschäftigte gegen Ende der Habsburgermonarchie über 2000 Menschen – von Hofbeamten und Hofchargen bis zu einfachen Hofbediensteten. Was passierte mit ihnen, nachdem die Republik Deutschösterreich Mitte November 1918 ausgerufen wurde? Der Adel, der bis dahin die wichtigsten Ämter in der Diplomatie und größtenteils auch in der Politik und beim Militär bekleidet hatte, wurde 1919 abgeschafft und verlor seinen Einfluss. Die meisten Adelige fanden kaum eine Beschäftigung beziehungsweise Betätigung im neuen, verkleinerten österreichischen Staat. Denn ihnen erschien eine berufliche Tätigkeit im Rahmen der republikanischen, demokratischen Struktur unmöglich und wurde ihnen auch größtenteils verwehrt.

Wien, die wichtigste Metropole des zweitgrößten Staates in Europa, wurde 1919 plötzlich zur Hauptstadt eines Kleinstaates, welcher sich in Folge des Zerfalls der multinationalen Donaumonarchie mit der Frage der eigenen (nationalen) Identität konfrontiert sah. Vielfach war vom „Wasserkopf“ Wien die Rede. Die Verwaltung ebenso wie die gesamten staatlichen Strukturen einer Großmacht mussten nun auf ein angemessenes Maß reduziert werden. Die imperiale Architektur der Hauptstadt diente als Kulisse für das politische und gesellschaftliche Leben der jungen Republik. Die „rote“ Stadt Wien bildete nicht nur einen starken Kontrast zu dem ursprünglich imperialen Selbstverständnis der Residenzmetropole, sondern wurde zum Sinnbild und „Versuchslaboratorium“ für eine gänzlich andere Ideologie, den Austromarxismus. Wie wurde dieser enorme Wandel bewältigt?

Wir möchten im Rahmen unserer Vorträge auf diese Fragen eingehen und dabei den Fokus auf die wesentlichen Institutionen und Persönlichkeiten richten, die das Habsburgerreich gestützt und geprägt haben: Politiker, Diplomaten und Militärs. Wir untersuchen, ob und wie es gelungen ist, diese an die Strukturen des neuen Staates anzupassen beziehungsweise sie in ihn zu integrieren. Gab es eine neue Rolle für die den Habsburgern treue und loyale Hofgesellschaft in der Republik? Allgemeiner formuliert: Was passierte mit den alten Eliten und den von ihnen jahrzehntelang geprägten Bereichen des Staats- und Stadtwesens? Ebenso möchten wir analysieren, inwiefern Wien auch in den 1920er und 1930er Jahren

eine multinationale Stadt war und was mit den Menschen anderer Nationalität passiert ist, die während der Habsburgermonarchie dort gelebt haben.

Dieses Thema stellt ein Desiderat der Forschung dar. Wir stützen uns in unserer Untersuchung vor allem auf die Aufzeichnungen, Memoiren, Tagebücher und Korrespondenzen der ehemals führenden Politiker, Militärs und Diplomaten sowie die Presse. Die Ergebnisse würden wir gern in einem gemeinsamen Vortrag beziehungsweise in zwei getrennten Präsentationen – je nach dem, was Ihnen sinnvoller für die Organisation der Konferenz erscheint – vorstellen.

KRYŠTOF DRNEK, Archiv Pražských vodovodů a kanalizací „PŘEBUDOVÁNÍ PRAHY JE PODMÍNKOU JEJÍ PROSPERITY.“ MEZIVÁLEČNÁ NEREALIZOVANÁ REGULACE VELKÉ PRAHY A PROBLÉMY, KTERÉ MĚLA ŘEŠIT

Meziválečné období znamenalo pro Prahu a desítky předměstských obcí velkou výzvu a nutnost vyřešit celou řadu zcela zásadních problémů. Ať už se jednalo o problematiku administrativní, bytovou, dopravní či zdravotní, celá aglomerace před sebou měla mnoho oblastí, kde vývoj buď zcela stagnoval či nebylo jasné, kam se dále ubírat. Na jedné straně tak bylo nutno vyřešit správní napojení nově absorbovaných obcí na stávající královské hlavní město Praha. Na straně druhé se musel do budoucna naplánovat další společný vývoj, dosavadní nahodilý rozvoj podvazoval efektivní řešení všech problémů.

Odpovědí na řešení zmiňovaných problémů byla idea vzniku regulačního plánu, který by vytvořil základní koncepci toho, jak se má město nadále vyvíjet. Díky tomu by bylo možno naplánovat další bytovou i dopravní výstavbu, bylo by možné předpovídat následný stavební rozvoj jednotlivých oblastí a jejich vývoj by již nebyl nadále oddalován.

Na vzniku plánu mělo zájem jak město, tak samotný stát, a proto vznikla speciální Státní regulační komise pro Prahu a okolí, která byla za další ideový vývoj města odpovědná. Celá dvacátá léta se nesla v duchu hledání ideálního řešení formou veřejných soutěží, které přinášely řadu inovativních a více či méně fantaskních projektů.

Soutěže byly vypisovány jak na celé oblasti města, tak na jednotlivé projekty, a přinesly celou řadu výjimečných a originálních nápadů. Do dnešní doby se v povědomí veřejnosti jejich část dochovala – většinou jsou to ty nejbizarnější, které neměly šanci na uskutečnění.

Ačkoliv byl regulační plán nakonec zveřejněn, k jeho plné realizaci nikdy nedošlo. Implementace některých dílčích segmentů do vývoje města sice proběhla, ale nebyla nikdy ideální. Bez celkového propojení s koncepcí regulace navíc tyto projekty nebyly nikdy zcela funkční. I přes to však tento zcela zásadní projekt celkové přestavby města ovlivňoval vývoj Prahy po celé meziválečné období a byl spoluodpovědný za chápání toho, jak tehdejší město fungovalo.

Předkládaný příspěvek si klade za úkol seznámit posluchače se základní koncepcí této nikdy nerealizované koncepce, s jejími hlavními tvůrci, důvody, proč nikdy nevznikla a především jak ovlivnila vývoj města až do dnešní doby.

OLGA FEJTOVÁ, Archiv hlavního města Prahy / Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

MASARYKOVY DOMOVY – SOCIÁLNÍ PROJEKT HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY

Příspěvek přiblíží změnu konceptu městské sociální politiky v hlavním městě Praze po roce 1918 na příkladu řešení ústavní sociální péče. Představen bude historický kontext formování moderní městské sociální politiky a zásadní role Petra Zenkla při definování této oblasti. V centru pozornosti se ocitne unikátní projekt „Sociálních ústavů hl. města Prahy“ (Masarykovy domovy). Autorem myšlenky soustředěné a současně specializované sociální péče propojené se zaopatřením zdravotním, kterou mělo toto zařízení poskytovat, a iniciátorem její realizace byl právě Petr Zenkl jako pražský komunální politik a současně vedoucí osobnost nově vytvořeného pražského „Sociálního ústavu“. Jeho aktivity ovšem zasahovaly do celého širokého spektra městské, ale i celozemské sociální politiky do té míry, že ho dobová žurnalistika označuje jako „sociálního politika“. Na úrovni městské, navzdory střetům s politickými oponenty, svoji koncepci sociální politiky dokázal v meziválečném období ve většině oblastí prosadit. Projekt Masarykových domovů byl ovšem i v souvislostech těchto aktivit zcela mimořádnou záležitostí, která měla významný ohlas i v zahraničí.

TOMÁŠ JELÍNEK, Archiv hlavního města Prahy

PRAHA JAKO CENTRUM TĚLOVÝCHOVY A SPORTU V OBNOVENÉM STÁTĚ

Ve dvacátém století výrazně vzrostl význam tělovýchovy a zejména sportu. Ten se stal důležitou součástí života společnosti a zasahoval do něho řadou aspektů. Na úrovni jednotlivců špičkové výkony znamenaly možný společenský a sociální vzestup. Sportovní hvězdy, podobně jako např. filmové, se stávaly předmětem obdivu, středem zájmu medií, čehož často pro své zviditelnění využívali i političtí představitelé. Na národní i mezinárodní úrovni to byla zejména možnost sebereprezentace a politického zvýraznění, což v případě Prahy lze dokumentovat v době před 1. světovou válkou na příkladech sokolských sletů s hojnou mezinárodní účastí či zastoupením v Mezinárodním olympijském výboru. Po vzniku samostatného státu úlohu vedoucího garanta v oblasti tělovýchovy přebíral stát, takže Praha se v této době zaměřila spíše na oddělující se oblast sportu. Vypracovala si v této oblasti velice propracovanou strategii pro dávkování jak hmotné tak i morální podpory formálně završenou vznikem sportovní komise při pražském magistrátu. O vysokém sebevědomí Prahy v tomto směru svědčí uspořádání Mezinárodního olympijského kongresu v roce 1925 s účastí Pierra de Coubertina a úvahy o možném pořádání olympijských her.

Sport ovšem do života města nezasahoval pouze svou vrcholnou podobou, ale mnoha aspekty, mimo jiné i hospodářskými. Rozvíjel se průmysl zaměřený na sport a volnočasové aktivity, do něhož lze započítat i některé profesionální sportovní kluby. Rozvíjela se též stavební činnost zaměřená na účelové stavby v oblasti sportu a zároveň s tím zasahující i do architektonické tváře města. Kromě neuskutečněných staveb jako byl zamýšlený sportovní areál v Braníku, zde výrazně do tváře města zasáhly stavby uskutečněné jako Zimní stadion na Štvanici, Strahovský stadion, ale i rozlehlé sportovní areály na Letné s fotbalovými hřišti Sparty a DFC včetně tenisových kurtů a řady dalších sportovišť, dostihová dráha v Chuchli, parkurový areál na Trojském ostrově nebo dočasná sportoviště např. na zamrzlé Vltavě. Kromě velkých sdružení jako byl Sokol, Turnverein nebo profesionální sportovní kluby Sparty a Slávie zde ovšem vznikaly stovky menších spolků, mnohdy existujících na okraji městské zástavby na prozatímních hřištích a loučkách, provozujících pestrá škála sportovních i oddychových aktivit a dotvářejících tak všední život velkoměsta.

MIROSLAV JEŘÁBEK, Muzeum města Brna

BRNO 1918–1938: BUDOVNÍ DRUHÉ ČESKÉ NÁRODNÍ METROPOLE

Osudy středoevropského města Brna jsou přímo předurčeny jeho geografickou polohou. Od období novověku až do roku 1918 spadalo do sféry vídeňského kulturního okruhu. Majorita města byla německá, avšak od sklonku 19. století v něm početně sílilo české obyvatelstvo. Po vzniku Československé republiky se mu naskytl možnost, o nichž někteří historikové soudí, že byly takového rázu jako nikdy předtím a ani poté v následujících desetiletích.

Nejpodstatnějšími událostmi následujících dvou desetiletí se stalo vytvoření Velkého Brna, založení Masarykovy univerzity a vybudování rozsáhlého zemského výstaviště, jež přímo souviselo s intenzivní stavební činností ve funkcionalistickém stylu za vedení osvíceného vedení města a silné tvůrčí generace architektů.

VERONIKA KNOTKOVÁ, Archiv hlavního města Prahy

ELITY PRAŽSKÉ SAMOSPRÁVY ZA PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Byrokratizace je jedním ze znaků modernizace; profesionální úřednický aparát, jednající podle jednoznačných předpisů, tzn. do značné míry předvídatelně, je jedním ze základních znaků moderního státu. To je možné vztáhnout i na obec, jakou je Praha, kde můžeme celkem dobře konkrétně ukázat, jak došlo k vytvoření profesionálního byrokratického tělesa nutného ke zvládnutí náročných úkolů, s nimiž se Praha musela vyrovnat. A to od vystavění infrastruktury, přes administrativně personální zvládnutí připojení předměstí, včetně tamějších úředníků a jejich integrace do velkého úřadu. Příspěvek se bude taktéž věnovat vysvětlení pozice a kariéry expertů – zejména právníků – v pražské městské správě, a to jak z hlediska kontinuit, tak diskontinuit, představovaných zejména politickými událostmi první poloviny 20. století.

Předestřeme tedy, jak probíhala ideálně typická úřednická kariéra při pražském magistrátě, chceme alespoň nastínit strategie, které vytvářeli zaměstnanci vůči svému chlebováři, například ve smyslu hájení skupinových zájmů. Úředníci, jimž je referát věnován, byli vesměs špičkovými odborníky, jimž byla

svěřována pestrá agenda celé veřejné správy. Zajímá nás však i jejich mimopracovní život, politické angažmá, zájmy a záliby. Metodologicky budeme vycházet z konceptů P. Bourdieho a při osvětlení procesu byrokratizace se neobejdeme bez doplňovaného konceptu H. Webera.

JAN KOBER, Ústav státu a práva Akademie věd ČR

NEVYSTAVĚNÉ SRDCE STÁTU. SNAHY O VÝSTAVBU NOVÉHO PARLAMENTU A VLÁDNÍ ČTVRTI V MEZI-VÁLEČNÉ PRAZE A JEJICH NEÚSPĚCH

Nová funkce Prahy jako hlavního města republiky a s ní spojené provizorní umístění zákonodárského sboru (Národního shromáždění) i rychle rostoucích ministerstev a dalších ústředních úřadů vedla hned počátkem roku 1919 k otevření otázky, jakým způsobem tyto instituce ve středu města dostatečně reprezentativním způsobem umístit. Mladá republika učinila některými svými kroky, zvláště pak vydáním zákona o stavebním fondu pro veřejné stavby, umožňujícím financování výstavby „monumentálních státních budov“ v období let 1920–1940, a zřízením Státní regulační komise pro hlavní město Prahu s okolím, mnoho pro přípravu podmínek ke zdárnému řešení této otázky. Uvažována byla novostavba budovy parlamentu (od vydání ústavní listiny roku 1920 dvoukomorového) i okolo jeho budovy umístěné širší vládní čtvrti s novostavbami budov vybraných ministerstev, předsednictva ministerské rady i některých dalších veřejných institucí. První desetiletí republiky pak bylo svědkem několika různě pojatých architektonických soutěží na umístění a řešení parlamentní budovy, popřípadě i širšího celku vládní čtvrti. Ze soutěží, které příspěvek přibližuje, vzešly zčásti mimořádně kvalitní a dodnes v přehledech dobové architektury zmiňované návrhy. Příspěvek osvětluje poměrně složitý vývoj dnes zapomenutých sporů o stavbu parlamentu a vládní čtvrti a ukazuje, jakým způsobem vedlo prostoupení starších konfliktů o podobu některých lokalit v centru Prahy se zcela novými zájmovými rozpory mezi institucemi k tomu, že výsledkem v některých svých fázích původně dynamického procesu bylo nakonec rozhodnutí nestavět. Vlivem uvedených rozporů však rovněž došlo k neobvyklému řetězení soutěží a tedy i k vytvoření pozoruhodných architektonických návrhů, které by jinak nikdy nevznikly. Příspěvek vychází z rozsáhlého archivního výzkumu a přináší řadu dosud neznámých informací a vyobrazení.

HANNA KOZIŃSKA-WITT, Instytut Judaistyki, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

„SCHWARZE KONTINENTE“ IN DEN MODERNISIERTEN GROßSTÄDTEN DER ZWEITEN POLNISCHEN REPUBLIK?

Mit dem Begriff des „schwarzen Kontinents“ hat die Schriftstellerin und Publizistin Wanda Melzer die von Juden bewohnten Straßen Warschaws bezeichnet. Diese in ihrem Wesen rassistische Bezeichnung spiegelt die Einstellung wider, die man gegenüber dem als ärmlich, vernachlässigt und unordentlich wahrgenommenen traditionellen „Judenviertel“ vertrat. Wie ist es aber um diese Gegenden in der Zwischenkriegsperiode geschehen, als man einen modernen polnischen Staat aufbauen wollte? Ich möchte die Entwicklungen in Warschau (politische Hauptstadt) denen in Krakau (traditionelle ehemalige Hauptstadt und regionale Metropole) gegenüberstellen und erklären, warum beide jeweils sehr verschieden verliefen. Die Rollen, die man diesen Städten im neuen Staat zuwies, sollten dabei von großer Bedeutung werden.

BERND KREUZER, Lehr- und Forschungsgebiet Wirtschafts-, Sozial- und Technologiegeschichte, Fakultät für Wirtschaftswissenschaften, RWTH Aachen

DIE MODERNISIERUNG PRAGS UND DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN REGIONALZENTREN IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT IM INTERNATIONALEN DISKURS TECHNISCHER EXPERTEN

Umgestaltung und Modernisierung der mitteleuropäischen Städte in der Zwischenkriegszeit sind in einem größeren Kontext zu sehen, denn in vielen Bereichen kommunaler Entwicklung – Städtebau, Verkehrsplanung, Stadt-Umland-Beziehungen, Wohnungswesen, Kommunalverwaltung etc. – gab es verschiedenste, international wirksame Konzepte und Leitbilder, Vorbilder, Denkmuster und -schulen, die jeweils universelle Anwendbarkeit postulierten und auch in Prag, Brünn, Bratislava und anderen Städten wirkmächtig waren. Der Ausbau der Stadt Zlín als „Company Town“ nahm innerhalb der Entwicklung der tschechoslowakischen Städte eine Sonderrolle ein.

Ich möchte in meinem Vortrag den internationalen Diskurs technischer Experten (Architekten, Städtebauer, Verkehrsplaner, Bauingenieure, Sozialreformer, Verwaltungs-experten) über die Situation der Städte und ihre Modernisierung in der Ersten tschechoslowakischen Republik näher in den Blick

nehmen. Dazu werde ich vor allem die Berichterstattung und die Diskurse in den verschiedenen zeitgenössischen Fachzeitschriften sowie auf einschlägigen Tagungen und Ausstellungen untersuchen. Die Analyse reicht von den führenden deutschsprachigen Zeitschriften wie „Verkehrstechnik“, „Der Städtebau/ Wasmuth's Monatshefte für Städtebau“, „Zeitschrift für Kommunalwirtschaft und Kommunalpolitik“ über die französische „Urbanisme“ und die englischen Blätter „Journal of the Town Planning Institute“ oder „Journal of the Institution of Municipal and County Engineers“ bis hin zur tschechischen „Stavba měst a obcí venkovských“, im Falle der Ausstellungen und Tagungen z. B. die Vorträge und Diskussionen auf den Internationalen Straßenkongressen in Sevilla, Mailand, Washington und München.

Zeitgenössisch heftig diskutierte Probleme wie die Sanierung der Innenstädte, die Bewältigung des Stadtwachstums durch Eingemeindungen und Stadterweiterungen (z. B. „Groß-Prag“) oder die Anforderungen durch den zunehmenden städtischen Verkehr und die frühe Motorisierung stehen dabei im Mittelpunkt.

VÁCLAV LEDVINKA, Archiv hlavního města Prahy / Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

TVŮRCI VELKÉ PRAHY? ROLE PŘEMYSLA ŠÁMALA A KARLA BAXY PŘI BUDOVÁNÍ METROPOLE ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY (1919–1929)

Referát bude věnován problému modifikací starší koncepce Velké Prahy po vzniku republiky (28. října 1918), vytváření legislativního rámce jejího vzniku, zrodu koncepce modernizace města a modelu jeho urbanistického plánování (regulace), resp. i prvním etapám meziválečné výstavby metropole v podmínkách politicky roztržité samosprávy města, ingerence státu do záležitostí metropole a rozdílných názorů odborníků i politiků. Problém bude nahlédnut z perspektivy osobní pozice a osobní role prvních dvou republikánských starostů Prahy P. Šámala (ve funkci 1918–1919) a K. Baxy (1919–1937), z nichž K. Baxa se roku 1922 stal též prvním a dlouholetým primátorem nově vytvořené Velké Prahy.

NINA LOHMANN – JIŘÍ PEŠEK, Archiv hlavního města Prahy – Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy

PRAHA – VÍDEŇ – VARŠAVA: TŘI HLAVNÍ MĚSTA NOVÝCH REPUBLIK V PRVÉM POVÁLEČNÉM DESETILETÍ

Prvé poválečné desetiletí byla nejen pro velkoměsta hektická a v mnoha ohledech nelehká doba, vyznačující se ovšem unikátní dynamikou. Ze tří námi tematizovaných, svým dosavadním postavením a především rolí v širším regionu velmi odlišných velkoměst se na konci roku 1918 náhle staly metropole nově vzniklých republik. Pro Prahu, dosud zemské hlavní město a mnohostranně kulturní metropole, resp. mezinárodně respektovaná (všimněme si jen počtu zahraničních konsulátů) centrála českého politického národa, znamenaly výzvy nové role svým způsobem menší zlom než pro obě další srovnávaná velkoměsta.

Varšava byla až do roku 1915 ruská pohraniční pevnost a v škrťícím sevření jejich zdí zároveň významné průmyslové a obchodní centrum. Po devastaci infrastruktury města ustupující ruskou armádou a po okupaci Němci se ale překvapivě dočkala Ruskem jí upírané samosprávy a rozvoje. Od podzimu 1918 bylo její nové postavení korunováno návratem do dávné role hlavního města svobodného polského státu: Rzeczki pospolitej, tedy republiky. Vídeň, dosud nesmírně rychle rostoucí metropole imperiální monarchie, se v listopadu 1918 a definitivně po trpkém probuzení z ilusí po podpisu saint-germainské smlouvy v září 1919 stala nadměrně velkým hlavním městem malé „zbytkové“ Rakouské republiky.

Sledovaná tři – samozřejmě urbanisticky, architektonicky, ekonomicky podmínkami samosprávy i v dalších směrech značně odlišná – města měla řadu společných charakteristik. Byla to nacionálně i konfesijně, tedy i kulturně velmi smíšená urbánní centra. V návaznosti na válečné roky byla všechny tři města v roce 1918 poznamenána vyčerpáním komunálních prostředků, drsným opotřebením, (ve Varšavě zničením) infrastrukturní vybavenosti. Společná byla i situace dramatické potravinové a bytové nouze. Ve všech třech panoval jistý neklid až strach z ultralevicových povstání, ale i jinak bylo obyvatelstvo nebo navrátilci z front ochotni k nebývale radikálním vystoupením.

Podstatné byly ovšem i odlišnosti: Jestliže Praha a Varšava musely urychleně vytvořit bázi pro ministerstva, vládní úřady a další instituce, stála Vídeň před problémem, jak „ustát“ svoji redukci na

republikový formát. Vše ovšem překrývaly především bytové a infrastrukturní problémy. Základem úspěšného řešení všech nových úkolů rychle se modernizujících měst bylo rozšíření nebo alespoň uhájení jejich komunální samostatnosti a vytvoření produktivního vztahu s mnohdy více než arogantní státní mocí. A právě zde vidíme zásadně rozdílné cesty našich tří metropolí.

JOSEF MÁRC, Katedra historie, Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem
ŠKOLNÍ VÝLETY A JINÉ CESTY DO PRAHY PŘEDEVŠÍM Z ČESKÝCH ŠKOL (Z ÚSTECKA) V OBDOBÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Příspěvek rekonstruuje obraz prvorepublikové Prahy ve školním prostředí, především v souvislosti se školními výlety. Zaměří se na kontext školních výletů českých (menšinových) škol z oblasti Ústecka se zvláštní pozorností na pražské lokality, respektive lokality v okolí Prahy, navštívené školními akcemi. Tyto lokality bude konfrontovat s obrazem Prahy rekonstruovaným na základě materiálů využívaných ve škole, či určeným primárně dětským a mladým čtenářům.

ZDENĚK R. NEŠPOR, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
METROPOLE NÁBOŽENSKÉ PLURALITY: SEKULARIZACE A BUDOVÁNÍ NEKATOLICKÝCH CÍRKEVNÍCH STRUKTUR V MEZIVÁLEČNÉ PRAZE

Vznik Československa bývá tradičně spojován s masivním sekularizačním, resp. výstupovým hnutím z římskokatolické církve. Církev během několika let opustilo více než milion věřících a Československo se 700 tisíci osob bez vyznání se stalo světovým unikátem, srovnatelným nanejvýš se Sovětským Ruskem (ačkoli tam k sekularizaci docházelo ze zcela jiných důvodů). V Československu však nešlo (jen) o odcírkevnění a demonstraci antiklerikalismu. Zhruba polovina vystupujících z římskokatolické církve totiž směřovala do nově ustavené Církve československé (husitské), do reorganizované Českobratrské církve evangelické nebo do menších, namnoze rovněž nově etablovaných náboženských společenství, jež si začala budovat příslušnou organizační infrastrukturu. Obzvláště zřetelně je to vidět na případě hlavního města, které se stalo určujícím církevním centrem a v němž se koncentrovali věřící různých církví také kvůli postupující urbanizaci.

Přestože i v Praze se podstatnou měrou projevovalo výstupové hnutí, rozvíjející se a rozšiřující se město se v meziválečném období stalo místem ustavení řady nových farností a dalších náboženských institucí mnoha církví a náboženských společností. Ani po vzniku Československa tak Praha přirozeně nepřestala být církevní metropolí, jak později připomněl jubilejní sborník pražského arcibiskupství, ale stala se jí v mnohem výraznější a mnohotvárnější podobě. Referát bude sledovat proces vzniku a vývoj, event. i zánik organizačních struktur všech nekatolických křesťanských církví na území Velké Prahy v letech 1918–38, římskokatolická církev a mimokřesťanská společenství budou zmíněna formou exkursu.

MILAN PECH, Ústav dějin křesťanského umění, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy
TOPIČŮV SALON V UMĚLECKÉM PROVOZU MEZIVÁLEČNÉ PRAHY

Ke kulturnímu milieu velkoměsta v meziválečné Evropě patřil systém státních, soukromých a spolkových galerií. Ten se zformoval také v Praze a měl specifické rysy. Svěbytným způsobem do něj zapadala soukromá galerie vytvořená při nakladatelském domu a knihkupectví Františka a Jaroslava Topičových, tzv. Topičův salon. Příspěvek pojedná o výstavním programu zmiňované galerie v kontextu myšlenkového světa jejích provozovatelů a o pozici zmiňované galerie v pražském kulturním prostředí té doby.

ALFRED PFOSER, Wienbibliothek im Rathaus (i. R.)
BROT UND KUNST. ANMERKUNGEN ZUR KULTURMETROPOLE WIEN IN DEN GRÜNDUNGSJAHREN DER REPUBLIK

Es gehört zu den merkwürdigen Phänomenen der Umbruchszeit, dass Wien trotz der schlimmen Identitäts- und Versorgungskrise nach der Republikgründung an der Zuschreibung, eine der ganz großen Kulturmetropolen in der Welt zu sein, mit großer Kraftanstrengung festhielt. Die ehemalige Reichshaupt- und Residenzstadt war mit aller Emphase fest entschlossen, weiterhin zeigen, dass es in der internationalen Welt weiterhin als Stadt der Künste, der Musik, der Theater, der Museen, der Verlage, der kulturellen Begegnung, als Stadt der großen Geister und des guten Geschmacks zu gelten habe. Diese Tradition schaffte Selbstbewusstsein und Zukunftsgewissheit, befeuerte den Glauben, den traurigen

Nachkriegsalltag bald überwinden zu können. Natürlich spielte bei dieser angestammten Rolle auch die Ausrichtung auf den Fremdenverkehr mit. Eine Studie über Kontinuitäten und Brüche in der „Österreichischen Revolution“.

ANNA G. PIOTROWSKA, Instytut Muzykologii, Wydział Historyczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

LOOKING INTO THE FUTURE WITHOUT FORGETTING PAST. ON MUSICAL LIFE IN POST-1918 KRAKOW

In 1918 Poland re-gained its independency after 123 years of being under the rule of three other empires. In Krakow – the once royal city that lost its political status but remained to be treated as the cultural capital city by the Poles, the period of post -1918 was the time of intensive administrative development (e. g. in 1915 the neighboring town Podgórze was made the part of the Great Krakow).

In my paper I would like to look at the musical life of the city in the years following 1918 asking the question to what extent it was the continuation of Austrian patterns, and to what extent it was connected with the above mentioned administrative growth of the city. The question will be asked if the new reality affected musical life in Krakow in comparison to the years leading to the return of Polish independence. While economic and functional aspects of the musical life enjoyed in Krakow in that time will be under scrutiny, the question of (possible) political entanglements will not be shunned, neither the question how musical life responded and adapted to the new urban dynamics. The paper will discuss the forms of musical life cultivated in the city – concerts, opera performances, but also musical education (including university level), as well as will shed some light on the most prominent figures who contributed to the development of the musical life of the city.

ANDREA POKLUDOVÁ, Katedra historie, Filozofická fakulta Ostravské univerzity

V ZÁŘI MILIÓŇŮ I VE STÍNU TĚŽNÍCH VĚŽÍ. MORAVSKÁ OSTRAVA V LETECH 1918–1938

Ne náhodou odkazujeme v názvu na známý román Františka Sokola *Tůmy*, který naturalisticky popisuje každodenní život v dynamicky se utvářejícím průmyslovém městě. Multietnicita a multikonfesnost obyvatelstva města a sousedních průmyslových obcí vytvářela napříč sociální stratifikací lokální společnosti specifickou kulturu, ve které se stýkal a potýkal život dělnictva s životním stylem středních vrstev a elit společnosti. Poválečný vývoj se v první vlně odehrával v intencích hledání nového místa na světových trzích i v ekonomice nového státu. Pevné vazby na Vídeň nahrazovala nová pouta s Prahou, což bylo dáno trvalou změnou vládnoucích struktur na radnici. Politika stála v pozadí komplikovaného slučovacího procesu průmyslových obcí v nové město, tj. v Moravskou Ostravu. Slezská Ostrava s prstencem hornických obcí si po prvotních úvahách o připojení k Moravské Ostravě zachovala samostatnost. Jinak tomu bylo se zemí Slezskou, když s účinností od 1. prosince 1928 vznikla země Moravskoslezská. „Ostravica granica“ se však nadále na pomezí běžně říkalo po několik dalších desetiletí.

Průmyslové se v meziválečných letech urbánně úspěšně rozvíjelo. Centrum mělo nakročeno k moderní metropoli středoevropského významu. Na projektech bank, kaváren a obchodních domů se podíleli významní domácí i zahraniční architekti, jako např. Erich Mendelsohn. Modernizovaly se doly, hutě, koksovny; Vítkovické železárny se staly pro region symbolem ekonomického úspěchu. Politické události let 1938 a 1939 nezvratně zasáhly do vývoje města a určily jeho budoucí směřování v tzv. „ocelové srdce“ republiky.

KAREL ŘEHÁČEK, Státní oblastní archiv v Plzni

MEZIVÁLEČNÁ PLZEŇ: RUB A LÍC VÝKLADNÍ SKŘÍNĚ ČESKOSLOVENSKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE

Plzeň se stala v meziválečném období moderním evropským velkoměstem 20. století. Úspěšná konverze výrobních programů Škodových závodů, rozvoj průmyslu, obchodu a řemesel, spolupráce hospodářsky aktivní německé menšiny s českou většinou a osvědčené zakladatelské úsilí vedení města umožnily nebývalý rozkvět západočeské metropole a její všestrannou proměnu. Po celou dobu stál v jejím čele Luděk Pik, vlivný sociální demokrat, který se nebál realizovat sny své i sny jiných, a zejména jemu vděčí Plzeň za meziválečný rozvoj. Rozsáhlé investice Pikova vedení města však neměly pouze pozitivní stránku. Mezi nejstinnější dopady modernizace a rozvoje města patří především jeho stále se zvyšující zadlužování, vděčné (zejména předvolební) téma Pikových oponentů. Přesto se Plzeň díky meziválečným „budovatelským“ úspěchům stala výkladní skříní sociálně demokratické komunální politiky

a představitelé města v té době položili základní kameny v mnoha oblastech jejího rozvoje na dlouhé desítky let dopředu.

TOMÁŠ SEKYRKA, Archiv hlavního města Prahy

ŠPOLEK VÝTVARNÝCH UMĚLCŮ MÁNES

Spolek výtvarných umělců (SVU) Mánes náležel již od konce 19. století k nejvýznamnějším výtvarným sdružením české metropole, jejichž profil určovali samotní umělci. Na jeho půdě probíhaly často vzrušené diskuse o směřování moderního umění, spolek vyvíjel bohatou výstavní a publikační činnost, udržoval četné zahraniční kontakty. Příspěvek se bude věnovat změnám, které do činnosti SVU Mánes přinesl vznik Československé republiky, a s ním spojené změny v kulturním životě metropole nového státu, jak je můžeme sledovat na stránkách spolkového časopisu „Volné směry“, ve výstavní dramaturgii i ve vnitřním životě spolku.

ANDRÁS SIPOS, Budapest Főváros Levéltára

KONZEPTE UND KOMMUNALPOLITISCHE BESTREBUNGEN FÜR DIE NEUE POSITIONIERUNG DER HAUPTSTADT BUDAPEST NACH 1918

Durch den Zerfall der Habsburgermonarchie und des Königreichs Ungarn wurde Budapest von einer „Schwesterhauptstadt“ einer Großmacht zur Hauptstadt eines in den Hintergrund gedrängten Kleinstaates. Das Referat untersucht die Konzepte und Aktionen verschiedener kommunalpolitischer Akteure der Stadt, welche die Position eines hochrangigen internationalen urbanen Zentrums im neuen mitteleuropäischen System zu sichern bestrebten. Die Suche nach möglichen Lösungen dieses Problems konnte zum Teil auf Ideen und Initiativen aufgebaut werden, die sich schon im Zeitalter der Doppelmonarchie entfaltet haben.

Eine besonders traditionsreiche Idee war, dass Budapest seine zentrale geographische Position an der Donau als „Emporium des ost-westlichen Welthandels“ ausnutzen sollte. Der Zerfall des integrierten Wirtschaftsraums der Habsburgermonarchie erregte die Hoffnung, dass die Bedeutung des Transitverkehrs an der Donau zunehmen werde. Der Bau eines neuen Handelshafens in Csepel in den 1920er war nicht zuletzt die Folge der erhöhten Erwartungen, die die Rückgewinnung der herausragenden internationalen Position Budapests mit dem Donauhandel verknüpften.

An der Jahrhundertwende entfaltete sich der Gedanke, dass Budapest mit der Nutzbarmachung der Thermalwasserschätze, als „Mekka rheumatischer und gichtischer Menschen“ weltberühmt werden könnte. Hinter dem Losungswort „Kurstadt Budapest“ versteckte sich eine Konzeption aus der Zwischenkriegszeit, die die Entwicklung der Thermalbäder und des darauf aufgebauten Tourismus zum Leitfaden der Stadtentwicklung machen wollte. Dennoch stimmten die großzügigen Pläne mit den Interessen der Privatinvestoren nicht in genügendem Maße überein.

Eine relative neue Richtung der Kommunalpolitik war die planmäßige Entwicklung des Veranstaltungs- und Festivaltourismus. Die Internationale Messe von Budapest wurde die erfolgreichste, regelmäßig stattfindende Veranstaltung der Stadt, aber die Konkurrenz mit anderen, sich rasch entwickelnden großstädtischen Messen Mitteleuropas war enorm.

Der zunehmende internationale Massentourismus entdeckte Budapest in der Zwischenkriegszeit als reizvollen Zielpunkt, und die mehr und mehr professionell werdende Fremdenverkehrspropaganda verkündete die Stadt als „Königin der Donau“.

Für alle der oben kurz vorgeführten kommunalpolitischen Bestrebungen war der Widerspruch zwischen den groß angelegten Zielsetzungen und dem Mangel am Kapital der Stadt und des ganzen Landes in der Zwischenkriegszeit bestimmend.

MICHAL SKLENÁŘ, Ústav pro studium totalitních režimů

OSM Z DVANÁCTI HVĚZD. VÝSTAVBA NOVÝCH ŘÍMSKOKATOLICKÝCH KOSTELŮ PRO VELKOU PRAHU V LETECH 1930–1938

Po zničení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí vyslovil pražský pomocný biskup Antonín Podlaha (1865–1932) úvahu o možném odčinění nastalé situace výstavbou nových kaplí a kostelů v Praze. Myšlenky dvanácti realizací podle dvanácti hvězd koruny Panny Marie se ujal také politik a terciář Řádu menších bratří František Nosek (1886–1935). V letech 1935–1938 vzniklo na území Velké Prahy osm nových kaplí a kostelů římskokatolické církve. Příspěvek představí ideu vzniku nových sakrálních

staveb v Praze v době první československé republiky v širším kontextu oživení katolického milie po roce 1929. Detailněji se zaměří na místa spojená s prokazatelnou nebo pravděpodobnou přímou intervencí Františka Noska a působením františkánů: kostel svaté Alžběty ve Kbelích (původní stavba z roku 1932, novostavba z roku 2004), kostel svaté Anežky České na Spořilově (1935) a kostel Panny Marie Královny Míru na Lhotce (1935)

SIMONA SLANICKA, Historisches Institut, Philosophisch-historische Fakultät, Universität Bern
DAS FRANZÖSISCHE PRAG: INSPIRATIONEN VON FRANKREICH IN DER GRÜNDUNG DER TSCHESCHOSLOWAKISCHEN REPUBLIK UND IN DER PRAGER ZWISCHENKRIEGSZEIT

In Darney, in den elsässischen Vogesen, steht ein Denkmal für die Ausrufung der tschechoslowakischen Republik durch die tschechoslowakische Legion am 30. Juni 1918, die von Raymond Poincaré begrüsst wurde. Es ist eines der vielen Beispiele für die Ausrichtung der tschechoslowakischen Republikgründer am grossen Vorbild der „république française“, die erfolgreich die Monarchie abgeschafft, die Kirche vom Staat getrennt und bereits Griechenland (1830) und Italien (1860) zu einem von Grossmächten unabhängigen Nationalstaat verholfen hatte. Die wechselvolle Geschichte des Denkmals von Darney – die Statue des böhmischen Löwen wurde 1940 von der Wehrmacht zerstört, stattdessen steht nun eine stilisierte Füllfederspitze am Ort – spiegelt die Komplikationen der französisch-tschechischen Geschichte der Zwischenkriegszeit, ist aber dennoch ein aufschlussreiches und berührendes Beispiel einer Austauschbeziehung.

Die Verbindungen nach Paris werden sich in der Zwischenkriegszeit vertiefen und verstärken, schliesslich verdankt der neue Staat unter anderem dem Friedensvertrag von Versailles seine Existenz, und die tschechische Unabhängigkeitserklärung trägt unübersehbar französisch-republikanische Spuren. Nach Wien wird zusehends die französische Metropole zu einem Magnet für tschechische Intellektuelle und Künstler, wofür Alphonse Muchas Art Nouveau ein eindruckliches Beispiel ablegt. Die „Bohème“ hatte allerdings schon für Baudelaire, Flaubert, Courbet nach 1848 eine Art revolutionäres Sehnsuchtsland dargestellt. Nach 1918 verstärkt sich das französische Interesse an Prag erneut, diesmal allerdings mit handgreiflicheren Resultaten wie der linguistischen „Ecole de Prague“, dessen Repräsentanten zwischen den beiden Hauptstädten pendeln; und solche engen Beziehungen lassen Jean-Paul Sartres Verzweiflung über den Verrat von München, den er in „Le Sursis“ beschreibt, im Kontext der historischen Verflechtung zwischen Frankreich und der Tschechoslowakei in der Zwischenkriegszeit erscheinen.

BLANKA SOUKUPOVÁ, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
NÁRODNÍ METROPOLE V NOVÝCH NÁRODNÍCH STÁTECH (NA PŘÍKLADU PRAHY, BRATISLAVY, VARŠAVY, KRAKOVA A VÍDNĚ)

Rozpad rakousko-uherských monarchií vyvolal v život nové národní státy. Jejich dosavadní národní metropole se prakticky přes noc změnily na jejich hlavní města (Praha, Varšava), posílily svůj význam ve „vlastních“ státech (Krakov, vznikající slovenská Bratislava), nebo naopak svůj někdejší význam pádem monarchií ztratily (Viedeň, německo-maďarsko-židovská Bratislava). Tématem referátu budou strategie, jaké jednotlivé středoevropské metropole zvolily, aby se vyrovnaly s umocněním svého vlastního významu, nebo naopak s jeho propadem. Příspěvek předpokládá, že tyto způsoby volila města jak v rovině symbolické, tak v rovině praktické/praktickosymbolické (řízený vznik tzv. velkých měst, nová výstavba, nové monumenty). Referát porovná tyto poválečné strategie metropolí se způsoby jejich strategií předválečného rozvoje.

JAN ŠTEMBERK, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
AUTOMOBIL SI ZÍSKÁVÁ PRAHU

Od konce 19. století se Praha setkávala s novým dopravním prostředkem – automobilem. Již před první světovou válkou se okrajově uplatnil v soukromé, veřejné i hromadné dopravě. Zlatá éra rozvoje automobilismu je spojena s meziválečným obdobím. Automobilu využil ke své první cestě po Praze i čerstvý prezident T. G. Masaryk, což mu i přes odpor části veřejnosti dalo punc demokratického dopravního prostředku. V důsledku rozvoje automobilismu Praha začala proměňovat svou tvář, na křižovatkách se od roku 1920 objevili strážníci řídící dopravu, stejně jako ve druhé polovině 20. let i semaforey a dopravní značení. Celková doprava se zrychlila, ulice zaplnily nejen motorovými vozidly,

ale i potřebnou infrastrukturou. Cílem příspěvku je zhodnotit proměny, kterými Praha v souvislosti s rozvojem automobilismu v meziválečném období prošla, jak se změnila tvář města a i v jakém rozsahu ovlivňoval automobil životy běžných Pražanů.

MÁTÉ TAMÁSKA, Magyar Nemzeti Levéltár

WETTBEWERB UM DEN FLUSS. NEUE HAFENANLAGEN IN DER STADTSTRUKTUR VON BRATISLAVA, KOMÁRNO, BUDAPEST UND WIEN

Die Donau zeigt eine Besonderheit aus der Hinsicht, dass man die größte Städte nicht an ihrer Mündung, sondern entlang seines Stromes findet. Wien war das Zentrum der Donaumonarchie, und damit der Schnittpunkt Mitteleuropas bis 1918. Wien konkurrierte im Donauhandel bereits vor 1918 stark mit Budapest. Dieser Wettbewerb bekam aber nach 1918 mit einem neuen Staat, mit der Tschechoslowakei, einen weiteren Akteur. Der Präsident dieses neuen Staates, Tomas Masaryk erklärte bereits 1918, dass Bratislava die führende Position im Donauhandel übernehmen sollte. Diese geopolitische Entwicklung ging mit der allgemeine Energiewende von Kohl auf Öl einher (der Anfang des Zeitalters der Autos). Auch weitere technologische Innovationen eröffneten neue Perspektiven für den Schiffftransport.

Gegenüber dem Quai-System, in dem Stadt und Hafen noch einen gemeinsamen Raum bildeten, lagen die neue meist nach 1918 gegründete oder erweiterte moderne Hafenanlagen am Stadtrand, besaßen künstliche Bassins und waren von den Stadtbewohner separierte Gebiete.

Der geplante Vortrag und Aufsatz beschäftigen sich mit der Frage, welche politische, technologische und städtebauliche Herausforderungen bei diesem Prozess in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. an Bratislava, Komárno, Budapest und Wien gestellt worden sind, wie haben sie sich durch die neuen Häfen verändert? Es wird auch berücksichtigt, wie die vorhandenen Stadtstrukturen auf solche neue Investitionen reagierte. Die dynamische Entwicklung der Bratislaver Hafensysteme folgte die Tendenz, wie sich hier nach 1918 eine neue regionale (später nationale) Hauptstadt sich entwickelte. Der Donau dank wuchs die wirtschaftliche Bedeutung von Bratislava an die tschechischen Industriestädte heran. Komárno hingegen blieb eine Kleinstadt, besaß aber eine überdimensionierte Hafenanlage. Diese entsprach die Ansprüche die der neue Staat an die Donau stellte. Budapest benutzte den Hafenausbau für die Einbindung in internationalen Netzwerken. Die Investoren waren französische, belgische, englische und rumänische Firmen, die das neue Rohmaterial, den Öl durch Budapest nach Europa transportieren sollten. Städtebaulich betrachtet, ist die neue Hafenanlage ein peripheres Industriegelände wie in Bratislava. Diese Investitionen verursachten eine langfristige Umstrukturierung der Stadtgebilde. Wien zog zunächst nicht in diesem Wettbewerb mit, da der Wohnungsbau die städtische Politik bestimmte. Ab 1934 (nach dem Fall des roten/sozialdemokratischen Wiens) wurde die Stimme lauter, die einen stärkeren Anteil von Wien am Donauhandel gefordert haben. Diese Investitionen wurden aber erst mit dem Anschluss Österreichs, als Teil der Kriegsmaßnahmen verwirklicht.

Der Beitrag basiert auf eigene Forschungen, die im Rahmen der Projekte „Stadtvergleich Wien – Budapest 2014–2018“, „geteilte Städte 2013–2017“ und „Donau-Stadt-Landschaften 2013–2015“ durchgeführt worden sind.

JIŘÍ VLASÁK, Archiv hlavního města Prahy

SPOLEČENSTVO STAVITELŮ V PRAZE A JEHO PODÍL NA VÝSTAVBĚ HLAVNÍHO MĚSTA V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ

Kořeny českého vlastenectví a národního uvědomění v prostředí pražského živnostnictva můžeme ve větším měřítku zaznamenat již v šedesátých letech 19. století, a to zejména prostřednictvím působení jednotlivých živnostenských společenstev a grémií, která nezdůrazňovala tento proces zastřešovala. Logickým vyústěním této tradice pak byla snaha pražských živnostníků a jejich společenstev zapojit se do budování nově vzniklého československého státu a jeho metropole po skončení první světové války. Hnacím motorem těchto tendencí byla rovněž touha po vzrůstu prosperity a vymanění se ze stagnace válečných let.

Ideálním příkladem těchto jevů je činnost Společenstva stavitelů v Praze, kterou lze postřehnout ve dvou souběžných rovinách. Zatímco jednotliví členové společenstva se především aktivně podíleli na fyzické výstavbě a stavebním rozvoji Prahy, společenstvo jako celek pak vyvíjelo různými formami (vydávání periodik, zakládání komisí, jednáním s představiteli státní správy i samosprávy) snahu ovlivňovat trendy a směřování stavebních odvětví, a to na úrovni lokální i celonárodní.

VÍT VLNAS, Ústav dějin křesťanského umění, Katolická Teologická fakulta Univerzity Karlovy /
Centrum humanistických studií, Moravské zemské muzeum

PRAŽSKÁ MUZEA UMĚNÍ V ČASE VZNIKU REPUBLIKY

V roce 1918 existovala v Praze dvě veřejná muzea umění: Obrazárna Společnosti vlasteneckých přátel umění, založená roku 1796 a Moderní galerie Království českého, ustanovená v roce 1902. Přes naprosto rozdílnou historii, organizaci, akviziční zaměření i způsob správy měly oba ústavy právě kolem roku 1918 jedno společné: jejich stav byl chápán jako nevyhovující a krizový a vedla se veřejná debata o jejich budoucích perspektivách. U Moderní galerie se jako problém jeví především „provizorní“ umístění sbírek v pavilonu na Výstavišti a dále pak fakt, že akvizice neodrážely dostatečně reprezentativně vývoj moderního umění. Obrazárna Společnosti vlasteneckých přátel umění sice disponovala kvalitním výstavním zázemím v budově Rudolfiny, její instalace a péče o sbírkový fond však již nevyhovovaly moderním požadavkům. Vznik republiky přinesl nové perspektivy a dal vzniknout smělým plánům, z nichž se ovšem posléze realizoval jen zlomek. Mnohé problémy, s nimiž se pražské galerie potýkaly roku 1918, jsou stále živé i po sto letech.

JÖRG VÖGELE – KELLY GISELA WAAP, Institut für Geschichte, Theorie und Ethik der Medizin,
Medizinische Fakultät, Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf

GESUNDHEIT IM SPANNUNGSFELD VON STADT UND STAAT AM BEISPIEL DER RHEINMETROPOLE DÜSSELDORF WÄHREND DER WEIMARER REPUBLIK

Während der Industrialisierung nahmen die Großstädte zunehmend eine Vorreiterrolle ein, um ihrer rasch anwachsenden Bevölkerung gesundheitsadäquate Wohn- und Lebensverhältnisse bereitzustellen. Gesundheit ist hierbei eine zentrale Voraussetzung für eine moderne funktionierende Gesellschaft, die auf dem Austausch von Personen und Waren beruht. Nach dem Ersten Weltkrieg begann auch der Staat mit der Beseitigung der sozialen Missstände und nahm eine aktive Gesundheitspolitik auf. So geriet Gesundheit im Zuge des Ausbaus des Sozialstaates in der Weimarer Republik immer stärker in das Spannungsfeld sowohl städtischer als auch staatlicher Interessen und Maßnahmen. Dies gilt insbesondere für das wirtschaftlich starke Rheinland, dessen Stadtverwaltungen zwischen Bürgerkrieg, alliierter Besetzung und Separatisten lavierten mussten. Die vor dem Ersten Weltkrieg gegründeten Vereine und Verbände sahen sich auf kommunaler Ebene zusehends der Konkurrenz staatlicher Eingriffe ausgesetzt.

Im Vortrag sollen die Herausforderungen für die städtische Gesundheit in dieser neuen Situation am Beispiel von drei essentiellen Bereichen herausgearbeitet werden: Im Rahmen des dominierenden Konzepts der Sozialhygiene kam dabei (1.) der kommunalen Säuglingsfürsorge und (2.) der Tuberkulosebekämpfung eine besondere Rolle zu. Lokale Maßnahmen wurden in beiden Fällen zunehmend in einen staatlichen gesetzten Rahmen eingebettet und erweitert, jedoch ohne dadurch notwendigerweise effektiver zu werden. Als ein Höhepunkt städtischer Aktivitäten ist (3.) die von der Stadt Düsseldorf konzipierte und mit großem Aufwand in der Stadt durchgeführte Ausstellung GeSoLei (Gesundheitspflege, soziale Fürsorge und Leibesübungen) im Jahr 1926 zu sehen, die mit 7,5 Millionen Besuchern die größte Ausstellung der Zeit wurde und landesweit ihre Wirkung zeigte. Die Ausstellung sollte zudem die wiedererstarke Wirtschaftskraft der Metropole signalisieren. Ihr zentrales politisches und soziales Ziel war die Erziehung zum modernen „leistungsfähigen Menschen“. Hygiene wurde als Lösung gesellschaftlicher Konflikte bemüht mit vielfachen Implikationen etwa auf den städtischen Wohnungsbau.

ANDREAS WEIGL, Wiener Stadt- und Landesarchiv

VON DER STERBENDEN METROPOLE ZUR SOZIALDEMOKRATISCHEN MUSTERSTADT? DEMO- GRAPHISCHE, ÖKONOMISCHE UND SOZIALPOLITISCHE KONSEQUENZEN DES ZERFALLS DER DONAU- MONARCHIE FÜR DIE EHEMALIGE „HAUPT- UND RESIDENZSTADT“ WIEN

Das Wien der unmittelbaren Nachkriegszeit nach dem Zerfall der Habsburgermonarchie ist von in- und ausländischen Zeitgenossen als sterbende Großstadt wahrgenommen worden, deren ehemaliger Glanz rasch verblasste. Aus der Metropole einer europäischen Großmacht wurde innerhalb weniger Wochen eine scheinbar hypertrophe Hauptstadt eines Kleinstaates deren Stadtregierung mit überbordenden sozialen und ökonomischen Problemen konfrontiert war. Tatsächlich kennzeichnete die Anfangsphase der 1. Republik in Österreich Abwanderung in die Nachfolgestaaten, Versorgungsnot und Hyperinflation.

Gleichzeitig gelang es jedoch der neuen sozialdemokratisch dominierten republikanischen Regierung 1918-1920 eine revolutionäre Sozialgesetzgebung durchzusetzen die in vielfacher Hinsicht das Konzept der Wohlfahrtsstaaten aus der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts vorwegnahm. Nach einer konservativen Wende in der Bundespolitik verlagerte sich das Reformprojekt ab 1920 mehr und mehr in das „Rote Wien“.

Die mit großem Elan in Angriff genommenen sozialpolitischen Reformen in der Kommunalpolitik wurden gerade dadurch begünstigt, dass sich die konservativ regierten alpenländischen Bundesländer von Wien abkoppelten – einschließlich der Trennung des ehemaligen Kronlandes Niederösterreich in die Bundesländer Wien und Niederösterreich – und die föderale Verfassung dem Land Wien vergleichsweise viel politischen Spielraum ließ. Das Wiener Reformprojekt blieb jedoch gleichwohl von den politischen und makroökonomischen Rahmenbedingungen abhängig. Nach und nach versuchten die Regierungen auf Ebene des Gesamtstaates, Wien finanziell auszuhungern. Zudem scheiterte die Donauraumstrategie der Wiener Banken spätestens mit dem Ausbruch der Weltwirtschaftskrise und dem Kollaps der größten Bank, der Creditanstalt für Handel und Gewerbe im Jahr 1931. Die überregionale Bedeutung des Wiener Finanzplatzes war damit dahin. In der Krise der 1930er Jahre wurde auch der Rückbau des sozialen Netzes unvermeidlich, wenngleich die „kommunalsozialistische“ Basisinfrastruktur allen Schwierigkeiten zum Trotz erhalten blieb.